

ตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของ ครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Developing Management Model for Well-being of Farmer Families with Sufficiency Economy Philosophy Approach in Northeastern Thailand

สมนึก ปัญญาสิงห์^{1/}, เสกสรรค์ ยวงวนิชย์^{1/} และพุทธรักษ์ ปราบนอก^{1/}
Somnuek Panyasing^{1/}, Sekson Yongvanit^{1/} and Puttharak Prabnok^{1/}

Abstract: This study is based on qualitative research whose data came from secondary-source data, and field data collection through semi-structure interview, in-depth interview, participant observation and intensive family study.

The findings: In the past, most sample single small-scale farmers were very much in debt after the farming some turned to general employment in other provinces. Later, these sample farmer families attended agricultural training with local scholars in the Northeast. These farmers went through concept and practice training with local scholars, it was easy for them to understand the lessons; they were impressed with the scholars expertise. They then started to feel interested and decided to do integrated farming, new-theory farming, sufficiency farming including the change of living pattern and farming area management to suit sufficiency farming. This new integrated farming reduced their debts, and provide them with better life quality with more happiness in family, especially spiritual and healthful. These farmers could depend on themselves and on each other their life management and family was also compatible with sufficiency economy theory, enabling them to find the model for development management (the model of person) and farming area management (the model of work), leading all 10 families to well-being according to the indicators of the local scholar (Mr.Khamdueng Phasi) in these cases; debt to be reduced until all paid (no debt). Under this integrated farming, farmers worked less with better soil; biological diversity resulted with nature and ecological system as helpers; farmers had life insurance and welfare for themselves and families. They had someone to take over farming work, such as their own heirs for sustainable work; they became respectful and grateful by their off-spring. Also, the consideration of well-being indicators was derived from those of the Office of National Economic and Social Development Board to analyze and interpret the meaning of “well-being” which consists of good health (physical and mental), knowledge/training, work life (earning a living), income and its distribution, environment, family life and good management.

Keywords: development management model (human type and work type), well-being, sufficiency economy philosophy

^{1/} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น 40002

^{1/} Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002, Thailand

บทคัดย่อ: การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ การค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและใช้ครอบครัวเป็นหน่วยศึกษาและวิเคราะห์อย่างละเอียด ผลการศึกษาพบว่า ในอดีตกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยและทำการเกษตรเชิงเดี่ยวและหลังจากทำการเกษตรแล้วมีหนี้สินจำนวนมาก บางครอบครัวจึงหันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในต่างจังหวัด และต่อมาครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างมีโอกาสได้เข้าร่วมอบรมด้านการเกษตรร่วมกับเครือข่ายปราชญ์เกษตรกรชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมแนวคิดและแนวปฏิบัติจากปราชญ์เกษตรกรชาวบ้าน ซึ่งเข้าใจง่ายมองเห็นผลได้จริง ประกอบกับประทับใจ กินใจกับคำคมพอเพียงของปราชญ์เกษตรกรชาวบ้านจึงเริ่มให้ความสนใจเปลี่ยนแปลง หักเหชีวิตและตัดสินใจทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรพอเพียง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำรงชีวิตและการจัดการพื้นที่การเกษตรที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้สามารถลดหนี้สิน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความสุขในครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะทางด้านจิตใจและสุขภาพ ทางด้านการพัฒนาสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้มากขึ้นเช่นกัน การจัดการชีวิตและครอบครัวของเกษตรกรที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ค้นพบตัวแบบหรือแบบอย่างการจัดการการพัฒนาของเกษตรกร (ตัวแบบของคน) และการจัดการพื้นที่การเกษตร (ตัวแบบของงาน) ของครอบครัวเกษตรกรทั้ง 10 ครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรตามตัวชี้วัด ของนายคำเดื่อง ภาษี ปราชญ์เกษตรกรชาวบ้าน ได้แก่ หนี้สินลดลง ไม่มีหนี้สิน เกษตรกรทำงานเบาลง ดินดีขึ้น เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ มีธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นตัวช่วย มีหลักประกันชีวิตและสวัสดิการของตนเองและครอบครัว มีผู้รับช่วงงาน คือ ทายาทเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และเป็นที่ศรัทธา ลูกหลานกราบไหว้ ระลึกถึงบุญคุณก่อเกิดความกตัญญูต่อพ่อแม่และแผ่นดิน นอกจากนี้ได้พิจารณาตามตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อวิเคราะห์และตีความหมายความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกร ซึ่งได้แก่ สุขภาพอนามัย (กายและจิตใจ) ความรู้/การฝึกอบรม ชีวิตการทำงาน การประกอบอาชีพ รายได้และการกระจายรายได้ สภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและการจัดการที่ดี

คำสำคัญ: ตัวแบบการจัดการการพัฒนา (ตัวแบบของคนและตัวแบบของงาน) ความอยู่ดีมีสุข ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คำนำ

ปัจจุบันเป็นที่ระบือกันชัดเจนแล้วว่า การพัฒนาที่ผ่านมาได้สะสมปัญหาการพัฒนามากกว่าการแก้ไขและการป้องกันปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและแท้จริง ประกอบกับสถานการณ์ของเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤติเศรษฐกิจโลก สังคมที่เสื่อมถอยและกระตุ้นการบริโภคอย่างรุนแรงภายใต้ระบบทุนนิยมที่สู่โต่ง การเมืองที่มีความขัดแย้งทางด้านความคิด ผลประโยชน์และอำนาจมากขึ้น ทำให้สังคมไทยได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง โดยเฉพาะสังคมชนบทหรือสังคมระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และเป็นพื้นฐานทางด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง แนวคิดการจัดการการพัฒนาสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ พร้อม

กับกลไกการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ระดับชาติทำให้การจัดการการพัฒนาทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ ทุนทางสังคม-วัฒนธรรม ทุนสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติ ทุนการเงิน ทุนการเมือง การพัฒนาในท้องถิ่น เป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน (ประเวศ, 2549) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้เกิดผลสัมฤทธิ์ และเกิดความยั่งยืน ควรเริ่มจากการพัฒนาตั้งแต่ระดับฐานราก (ทศพร, 2556) ประกอบกับแนวคิดและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาที่ลุ่มลึกและมีความหมายมากกว่ามิติเศรษฐกิจหรือการผลิต หากเป็นแนวทางการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืนของระบบการผลิตที่ส่งผลไปสู่การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การจัดการความเสี่ยง ตลอดจนการยกระดับความสามารถพึ่งตนเองของครอบครัว ชุมชนและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2542)

เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีมิติของความมั่นคงทางสังคม เป็นเป้าหมายคู่ขนานกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายบริบททั้งที่เป็นโอกาสและข้อจำกัดต่อการพัฒนาประเทศ จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมของคนและระบบให้สามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตและแสวงหาประโยชน์อย่างรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์และสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคม โดยเฉพาะหน่วยสังคมระดับครอบครัวตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความอยู่ดีมีสุขและสันติสุข (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540)

ดังนั้น การนำเสนอแนวคิดและประเด็นการวิจัยเรื่องตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการค้นคว้าและศึกษาตัวแบบการจัดการการพัฒนาของครอบครัวเกษตรกร ซึ่งมีฐานทางเศรษฐกิจและสังคมแบบอยู่ดีมีสุขอย่างไร โดยจะทำการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การศึกษาดังกล่าว จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวของเกษตรกรรายอื่น ๆ โดยมีตัวแบบการจัดการการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมและปฏิบัติได้จริง เกิดความน่าเชื่อถือมั่นใจ และพร้อมที่จะตัดสินใจในการดำเนินชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเกษตรกรเพื่อความอยู่ดี มีสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและแนวปฏิบัติของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2) เพื่อศึกษาตัวแบบการจัดการพื้นที่ทำการเกษตรของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 3) เพื่อศึกษาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อุปกรณ์และวิธีการ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยพิจารณาและให้ความสำคัญเกษตรกรตัวอย่างและสมาชิกในครอบครัวปราชญ์เกษตรกรชาวบ้านรวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องสำคัญในชุมชนหรือในพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 4 กลุ่มหลัก ได้แก่ เกษตรกรตัวอย่างกับสมาชิกในครอบครัว ผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ/เอกชนในพื้นที่

วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ คือ การค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มทั่วไป และการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงมากที่สุดโดยมองกระบวนการจัดการการพัฒนาและพฤติกรรมของครอบครัวเกษตรกรที่ทำการคัดเลือกในเชิงสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันซึ่งเป็นมุมมองตามทัศนะของคนในที่ถูกศึกษา (emic view) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและมองปัญหาที่เกี่ยวข้องจากทุกแง่มุมแบบองค์รวม (holistic approach)

การคัดเลือกพื้นที่และครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง

การคัดเลือกพื้นที่ในระดับจังหวัด ได้กำหนดเกณฑ์โดยกระจายตามลักษณะภูมิศาสตร์ (พื้นที่) ได้แก่ อีสานเหนือ 3 จังหวัด อีสานกลาง 3 จังหวัดและอีสานใต้ 3 จังหวัด รวมเป็น 9 จังหวัดตัวอย่าง กระจายตามลักษณะของครอบครัวตัวอย่าง/ครอบครัวต้นแบบ ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนั้น ๆ และพิจารณาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมและการพัฒนาของพื้นที่ ส่วนหลักเกณฑ์การคัดเลือกในระดับครอบครัว ทำการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 10 ครอบครัว ซึ่งได้กำหนดเกณฑ์การคัดเลือก โดยพิจารณาตามขนาดของพื้นที่ทำการเกษตร ศักยภาพ ฐานทางเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อมของครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวขนาดเล็ก ครอบครัวขนาดกลาง และครอบครัว

ขนาดใหญ่ ทำการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างที่มีผู้ศึกษาวิจัยน้อยหรือไม่มีผู้ศึกษาวิจัย ครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ปี พิจารณาตัวแบบ ความหลากหลายของประเภทและกิจกรรมทางการเกษตรของครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง เช่น ทำนา ทำสวน เลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช ผักผลไม้ และกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการการเกษตรของครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างได้รับการยอมรับจากชุมชน หน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชนในพื้นที่ รวมทั้งบางครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างเป็นศูนย์การเรียนรู้ ให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ในพื้นที่ นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคและพิจารณาการคัดเลือกครอบครัวเกษตรกรตัวอย่างโดยวิธีการแนะนำจากผู้นำปราชญ์เกษตรกรชาวบ้านในพื้นที่ (nominee technique)

การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ประมวลผลไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการวิเคราะห์เกิดขึ้นทั้งระหว่างการสัมภาษณ์พูดคุยกับครอบครัวเกษตรกรและหลังจากได้สัมภาษณ์ครอบครัวเกษตรกรแล้ว เนื่องจากคำตอบที่ผู้วิจัยได้รับฟังจากครอบครัวเกษตรกรนั้น สามารถช่วยให้คณะผู้วิจัยคิดเชื่อมโยงคำถามที่ถลึงถึงแก่นของความรู้ ความรู้และความจริงของข้อมูลได้โดยลำดับ โดยเฉพาะประเด็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์คือ ตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่การศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการสร้างข้อสรุปอย่างเป็นองค์รวม โดยการใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล จำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) ใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องอธิบายปรากฏการณ์ พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่ามีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างไร และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบ (constant comparison) เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่างที่มีอยู่ในคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของข้อมูลตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป อย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถสร้างข้อสรุปและพิสูจน์ข้อสรุปได้โดยเข้าใจให้ความหมาย อธิบายความสัมพันธ์ความหลากหลายของปรากฏการณ์ พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน ถูกต้องและอยู่ในบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งการใช้ทฤษฎีทาง

สังคมศาสตร์และทางด้านการพัฒนาที่เกี่ยวข้องมาอธิบายข้อมูลสนามที่ได้รับตลอดจนข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ นำเสนอในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytical description) พร้อมทั้งตัวแบบการจัดการการพัฒนา (development management) เพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรและตัวชี้วัด (indicators) สำหรับความอยู่ดีมีสุข (well-being) ในรูปของตารางและแผนผังแสดงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา (timeline) ของชีวิตเกษตรกร

ผลการศึกษา

การศึกษาเกษตรกรจำนวน 10 ครอบครัว ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการสัมภาษณ์เจาะลึกครอบครัวเกษตรกรเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการจัดการการเกษตรปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ครอบครัวเกษตรกรถือครองที่ดินอยู่ระหว่าง 7-34 ไร่ 3 งาน จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับประถมศึกษาตอนต้น อายุเฉลี่ย 53 ปี มีบุตรครอบครัวละ 2-3 คน มีรายได้จากการทำเกษตรโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 8,000 บาทต่อเดือน ดังตารางที่ 1

การจัดการการใช้พื้นที่ของครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง

การจัดการการใช้พื้นที่ของครอบครัวเกษตรกร พบว่าเกษตรกรจัดการพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัย/เลี้ยงสัตว์ พื้นที่สระน้ำ พื้นที่ปลูกข้าว พื้นที่ปลูกพืชผักและไม่ยืนต้น ครอบครัวเกษตรกรมีพื้นที่อยู่อาศัย 2 ไร่ จำนวน 5 ครอบครัว ครอบครัวเกษตรกรที่มีพื้นที่อยู่อาศัย 1-2 งาน จำนวน 3 ครอบครัว และมีพื้นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ 5-8 ไร่ จำนวน 2 ครอบครัว มีพื้นที่สระน้ำจำนวน 1-4 บ่อ แต่ละบ่อมีขนาด 1 ไร่ - 1 งาน ความลึกระหว่าง 3-5 เมตร เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งหรือเลี้ยงปลา พื้นที่ปลูกข้าวของครอบครัวเกษตรกรอยู่ระหว่าง 5-28 ไร่ พื้นที่ปลูกพืชผักและไม้ผลมีพื้นที่ 1-5 ไร่ และบางครอบครัวมีพื้นที่ 1-15 ไร่ สำหรับปลูกปาล์มธรรมชาติ ไม่ยืนต้น ไม่ใช้สอย ได้แก่ ต้นสัก ยางนา ตะเคียนทอง เต็งรัง สะเดา พะยูง ปะดู่แดง กระบก ยูคาลิปตัสและยางพารา ครอบครัวเกษตรกรมีพื้นที่ถือครองทั้งหมดระหว่าง 7 ไร่-34 ไร่ 3 งาน

Table 1 General information on sample farming families

General information Sample farming families (Assumed Families)	Gender	Age	Level of education	Number of children	Total income per month (Baht)	Savings per month (Baht)	Total expenses per month (Baht)	Debts (Baht)
1. Family A	female	47	Grade 4	2	13,400	800	12,000	90,000
2. Family B	male	70	Grade 4	4	15,000	300	13,000	650,000
3. Family C	male	45	Grade 12	2	32,000	620	20,000	700,000
4. Family D	female	42	Grade 6	2	6,000	930	4,000	60,000
5. Family E	female	50	Grade 4	4	9,500	400	2,500	46,000
6. Family F	female	58	Grade 4	2	4,800	100	3,000	18,000
7. Family G	female	52	Grade 9	3	13,000	5,540	2,500	-
8. Family H	male	45	Grade 12	3	15,000	2,135	10,000	55,000
9. Family I	female	59	Grade 4	3	15,000	1,540	12,000	20,000
10. Family J	male	66	Grade 12	1	17,000	2,190	10,000	300,000

ตัวแบบการจัดการและการวางแผนการใช้พื้นที่ทำ เกษตรผสมผสานของครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง

ตัวแบบการจัดการและการวางแผนการใช้พื้นที่
ทำเกษตรผสมผสานของครอบครัว A (นามสมมุติ) บนพื้นที่ 7 ไร่ ประกอบไปด้วย พื้นที่อยู่อาศัยและเลี้ยง
สัตว์ 2 งาน พื้นที่สระน้ำจำนวน 3 บ่อ 2 ไร่ พื้นที่ปลูกข้าว
2 ไร่ พืชผัก ผลไม้ รวมทั้งปลูกพืชหมุนเวียนจำนวน 2 ไร่
พื้นที่ปลูกผักสวนครัว 2 งาน ดังภาพที่ 1

ตัวแบบการจัดการและการวางแผนการใช้พื้นที่ทำ
เกษตรผสมผสานของครอบครัว B (นามสมมุติ) บนพื้นที่

34 ไร่ 3 งาน ประกอบไปด้วย พื้นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์
1 งาน พื้นที่สระน้ำจำนวน 3 บ่อ 2 ไร่ พื้นที่ปลูกข้าว 28 ไร่
1 งาน พื้นที่ปลูกผักสวนครัว พืชสมุนไพร ไม้ผล 3 ไร่
1 งาน พื้นที่ปลูกปาล์มธรรมชาติ ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย 1 ไร่
ดังภาพที่ 2

ตัวแบบการจัดการและการวางแผนการใช้พื้นที่ทำ
เกษตรผสมผสานของครอบครัว E (นามสมมุติ) บนพื้นที่ 13
ไร่ 3 งาน ประกอบไปด้วย พื้นที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ 2 ไร่
พื้นที่สระน้ำ 1 บ่อเลี้ยงปลา 1 ไร่ พื้นที่ปลูกข้าว 5 ไร่ และ
พื้นที่ปลูกผักสวนครัว ไม้ผล 4 ไร่ 3 งาน ดังภาพที่ 3

Figure 1 Show family A planning and management of integrated farming area on Mrs. A (assumes name)
0.72 hectare land (1 hectare = 6.25 rais), Lam Plai Mat district, Buri Rum province

Figure 2 Show family B planning and management of integrated farming area on Mr. B (assumed name)
5.56 hectar land, Chum Puang district, Nakhon Ratchasima province

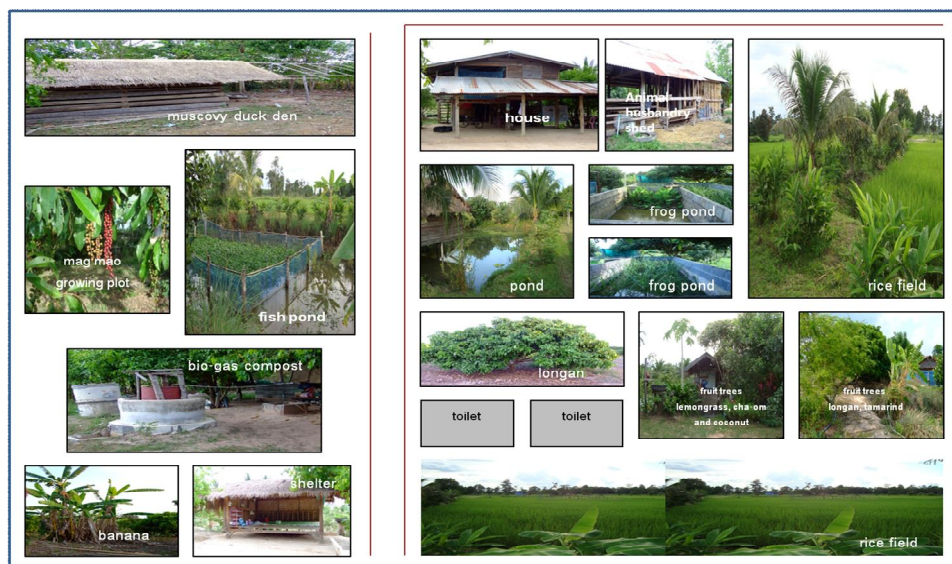

Figure 3 Show family E planning and management of integrated farming area on Mrs. E (assumed name)
2.2 hectare land, Kut Bak district, Sakon Nakhon province

การศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจ จุดเปลี่ยนและจุดหักเหของชีวิตครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง

จากการศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจ จุดเปลี่ยนและจุดหักเหของชีวิตครอบครัวเกษตรกร A (นามสมมุติ) ทำนาเป็นอาชีพหลัก ปี พ.ศ. 2538-2545 ได้เปลี่ยนมาปลูกพริกและผักเพื่อขายตามคำชักชวนของพ่อค้าคนกลาง ใช้สารเคมีและลงทุนเพิ่มขึ้น แต่ราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ทำให้ครอบครัวมีหนี้สิน ต่อมาตัดสินใจไปทำงานทำที่กรุงเทพฯ และรับจ้างเก็บกาแฟที่จังหวัดชุมพร จนกระทั่ง พ.ศ. 2546 เกษตรกร A ได้เข้าร่วมอบรมที่ศูนย์การเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสานของนายผาย สร้อยสระกลางและได้นำแนวคิด “อ่านตัวเองให้ออก บอกตัวเองให้ได้ ใช้ตัวเองให้เป็น” มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและเริ่มทำเกษตรผสมผสาน รวมทั้งแนวคิด “จะทำอะไรทำให้ละเอียดและรอบคอบ” เพื่อทราบต้นทุนและผลกำไรจากการทำการเกษตร รวมถึงค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยทำบัญชีครัวเรือนและรายจ่าย – รายได้จากแปลงเกษตรเดิมครอบครัวเกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตร 5 ไร่ หลังจากทำเกษตรผสมผสานและสอดคล้องกับหลักการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ทำให้หนี้สินของครอบครัวลดลงและซื้อที่ดินจากญาติซึ่งอยู่ไกลจากแปลงเกษตรเพื่อทำนาข้าวอีก 8 ไร่

พ.ศ. 2548 ซื้อที่ดินที่ติดอยู่กับแปลงเกษตรเพิ่มอีก 2 ไร่ รวมพื้นที่ทำเกษตรผสมผสาน 7 ไร่ ปัจจุบันครอบครัวเกษตรกร A มีพื้นที่ทั้งหมด 15 ไร่

จากการศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจ จุดเปลี่ยนและจุดหักเหของชีวิตครอบครัวเกษตรกร B (นามสมมุติ) อดีตทำการเกษตรโดยปลูกปอและมันสำปะหลัง แต่รายได้ไม่คุ้มกับการลงทุนจึงตัดสินใจเลิกปลูก เกษตรกร B จึงหันมาขายประกันชีวิตเพื่อหารายได้ แต่ไม่มีเงินเหลือเก็บ จึงตัดสินใจเลิกขายประกัน พ.ศ. 2531 ซื้อวัวพันธุ์เนื้อมาเลี้ยงแต่ต้องขายในราคาขาดทุน พ.ศ.2535 เกษตรกร B เข้าร่วมกลุ่มสวนทิวพินางามและได้เข้าร่วมอบรมด้านเกษตรที่ศูนย์อิติน้อยของนายผาย สร้อยสระกลาง ทำให้เกิดความชอบ ศรัทธาในแนวทางการทำเกษตรแบบผสมผสาน จึงเริ่มลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง พ.ศ. 2536 ด้วยพื้นที่จำนวน 4 ไร่ จากประสบการณ์ “อึดอยู่ อึดกิน” ซึ่งหมายถึงความทุกข์และความขาดแคลนในการดำเนินชีวิตของครอบครัว เกษตรกร B ต้องการสร้างความมีอยู่มีกินให้กับตนเองและครอบครัว จึงมุ่งมั่นและอดทนทำเกษตรผสมผสาน ได้ศึกษาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ หลังจากนั้นได้ขยายพื้นที่เพิ่มเป็น 6 ไร่ 3 งาน และผลจากการทำเกษตรผสมผสานทำให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิต

และความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังคำพูดของเกษตรกร B ว่า “การทำเกษตรแบบผสมผสานนี้ ทำให้เรามีกิน มีเกียรติและมีอิสระ ไม่ต้องเป็นลูกน้องใคร อยากทำตอนไหนก็ทำ เหนื่อยก็พัก เพราะเราเป็นนายของเราเอง”

จากการศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจ จุดเปลี่ยน และจุดหักเหของชีวิตครอบครัวเกษตรกร E (นามสมมุติ) เกษตรกรมีความคิดว่า “รวยแต่ไม่ยั่งยืน การซ่อมรถหากแก้ตัวมาทำไม่ได้แล้วจะกินอะไรและการซ่อมรถหากตามาได้จะทำได้อย่างไร” พ.ศ. 2545 เกษตรกร E ตัดสินใจเข้าร่วมอบรมการทำเกษตรผสมผสานที่ศูนย์อินแปลง ต่อมาภรรยาไปศึกษาดูงานกับ สปก. เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของหลักแห่งความพอเพียงที่ศูนย์อินแปลงและได้เข้าร่วมอบรมเรื่องการทำเกษตรผสมผสานที่ศูนย์ปราชญ์นางพิมพ์ โถตันคำ ทำให้ครอบครัวเกษตรกร E มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตและการทำเกษตร พ.ศ. 2546 ได้ตัดสินใจเลิกกิจการร้านขายของชำและร้านอุ้มอมรถที่เปิดมา 10 กว่าปี เพราะเห็นว่าสู้ไม่ไหวอีกทั้งครอบครัวมีภาระหนี้สินจำนวนมาก จึงตัดสินใจพาครอบครัวย้ายออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่นาของตนเองเพื่อทำเกษตรผสมผสาน โดยนำแนวคิดเรื่อง “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” และแนวคิด “ปลูกอยู่ปลูกกิน ปลูกแล้วต้องอยู่ดูแลมัน” จากศูนย์อินแปลงมาปรับใช้กับการทำเกษตรผสมผสาน เกษตรกร E มีความตั้งใจที่จะเลิกเหล้า ตั้งใจทำมาหากินอย่างจริงจังโดยเริ่มต้นด้วยการปลูกพืชผักสวนครัวและทำข้อตกลงภายในครอบครัวว่าในระยะแรกจะต้องปลูกต้นไม้พืชผักทุกวัน อย่างน้อยวันละ 5-6 ต้น

ชนิดของพืชที่ปลูกและการเลี้ยงสัตว์ของครอบครัว
เกษตรกรตัวอย่าง

ชนิดของพืชที่ปลูกในรอบ 1 ปีและชนิดของไม้ยืนต้น พบว่าครอบครัวเกษตรกรปลูก พืชผัก ได้แก่ ข้าว ตะไคร้ โหระพา กะเพรา ผักชีฝรั่ง ผักบุ้ง ต้นหอม พริก ถั่วฝักยาว บวบ ดอกแค มะเขือ มะเขือเทศ มะระขี้นก มะกรูด ชะพลู สะระแหน่ บางครอบครัวปลูก พริกหยวก แตงกวา ฟักทอง กระเทียม มันเทศ มะตูมชาอู่ ผักหวาน อินทนิล หวาย พืชสมุนไพร ได้แก่ เปราะป่าปึง ตะขาบพันขาว ว่านเร่งคอคำ ไม้ผล ได้แก่ มะนาว มะยม มะม่วง มะกอกน้ำ ขำวโศด กล้วยน้ำว่า กล้วยหอม ทับทิม น้อยหน่า ฝรั่ง มะม่วง บาง

ครอบครัวปลูกไม้ผล พืชตระกูลถั่วและพืชล้มลุก ได้แก่
หมากเฒ่า ลำไย มะขาม ส้มโอ ลิ้นจี่ ลูกหว้า มะพร้าว
กะท้อน แตงโม แตงไทย ถั่วลิสง ถั่วเขียว งา **ไม้ยืนต้น**
ได้แก่ สัก ยางนา เต็งรัง ตะเคียนทอง มะค่าโมง ประดู่แดง
ไม้แดง พะยุง ต้นชาด ไม้ขี้เหล็ก สะเดา บางครอบครัวปลูก
ไม้ยืนต้น ได้แก่ มะฮอกกานี ยูคาลิปตัส ก้านของ ลำไย
หางนกยูง ตะกั่ว กระถินณรงค์ กระบก ยางพารา

ชนิดของสัตว์เลี้ยงพบว่าครอบคลุมวงศ์เขตรกรเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว ควาย หมู หมูปันธุ์เหมาซาน หมูปันธุ์สมระหว่างพันธุ์หมูปากับหมูปันธุ์เหมาซาน หมูลุม เป็ดเทศ เป็ดพันธุ์กักเค็มปีเบลล์ ไก่ชน ไก่พันธุ์ไข ไก่พันธุ์พื้นบ้าน กบ ปลานิล ปลาดะเพียน ปลาเยีสก ปลาซอน ปลาโน ปลาแรด ปลาสวาย ปลาดุก ปลาดุกออย

รายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรของ
ครอบครัวเกษตรกรตัวอย่าง

เกษตรกรรมมีรายได้จากการขายผลผลิต **รายวัน** ได้แก่ พืชผักสวนครัว เช่น คื่นช่าย กวางตุ้ง พริก มะเขือเทศ มะละกอก มะเขือ ถั่วฝักยาว โหระพา กะเพรา ต้นหอม กระเทียม เกษตรกรบางครอบครัวมีรายได้วันละ 500-1,500 บาท จากการขายข้าวกล้องหอมมะลิแดงของโรงสีตนเองและขาย ไข่เป็ด ไข่ไก่ โดยเฉลี่ยครอบครัวเกษตรกรมีรายได้วันละ 200-300 บาท **รายเดือน** ได้แก่ ปลา กบ ไก่ หมู เป็ด หน่อไม้ ลำไย ถั่วลิสง ข้าว เกษตรกรบางครอบครัวมีรายได้ เดือนละ 5,000-10,000 บาท จากการขายไก่ ปลา หมู โดย เฉลี่ยครอบครัวเกษตรกรมีรายได้เดือนละ 1,500-2,500 บาท **รายปี** ได้แก่ ส้มโอ หนามเม่า ลำไย มะม่วง กะท้อน มะพร้าว มันเทศ งา ถั่วเขียว ถั่วลิสง เกษตรกรบางครอบครัว มีรายได้ จากการขายข้าว มันสำปะหลัง วัว ควาย ปีละ 50,000-80,000 บาท โดยเฉลี่ยครอบครัวเกษตรกรมีรายได้ ปีละ 15,000-30,000 บาท และจากการศึกษายังพบว่า ครอบครัวเกษตรกรมีรายจ่ายและหนี้สินลดลง

ตัวแบบของเกษตรกร (ตัวแบบของคน) และตัวแบบ
ของงาน

จากการศึกษาพบว่าตัวแบบของเกษตรกร (ตัวแบบ
ของคน) เกษตรกรมีการจัดการตนเองและครอบครัว ได้แก่
การเรียนรู้ การฝึกอบรม การปรับเปลี่ยนวิถีคิด การลด

รายจ่ายที่ไม่จำเป็น การทำบุญที่ครัวเรือน การพึ่งพาตนเอง การลดใช้สารเคมีและยาฆ่าแมลง การลดต้นทุนการผลิต และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนตัวแบบของงาน ได้แก่ การวางแผน และการจัดการแหล่งน้ำ การจัดการพื้นที่การเกษตร การจัดการชนิดของพืชและสัตว์เลี้ยงในพื้นที่ของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยสรุปดังตารางที่ 2

ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ทำการศึกษา

การศึกษาตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรผู้วิจัยได้นำแนวคิดของนายคำเดื่อง ภาษี – ผู้นำปราชญ์เกษตรกรชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือและตัวชี้วัดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มาพิจารณาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการทำเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่ของครอบครัวเกษตรกร โดยสรุปดังตารางที่ 3

Table 2 Conclusion of farmers overall type (human type) and work type

Sample Farming Families (Assumed Families)	Types	Human Type	Work Type
10 sample farming families : 1. Family A 2. Family B 3. Family C 4. Family D 5. Family E 6. Family F 7. Family G 8. Family H 9. Family I 10. Family J		These families are honest with good spirit and cooperative mind as well as hard-working and hard-trying. The family members love each other, believing in Buddhist morals for happy and successful life. They know how to do budget planning of income and expenditure including saving and debt management though an account. They abstain from all vices especially gambling but focus on developing themselves by applying the King's Sufficiency Economy Philosophy 1) Moderation 2) Reasonableness 3) Self-immunity 4) Knowledge 5) Moral Fibre to their lifestyles	Most of the families grow kitchen vegetables and fruit trees such as chili tomato, string bean, eggplant, collard, morning glory, kaffir lime, ginger and lime; fruit such as mango, longan, banana, papaya, and sugar apple; perennial plants such as teak, Indian rubber tree, Burmese rosewood and neem plant by using natural fertilizers (no chemicals) and following integrated farming theory, resulting in good yields of farm product, which are for family consumption, for sale in addition to giving away free to the community. They raise domestic animals such as cattle, buffalo, chicken, duck, frog and fish mainly, for selling them; animals' dung is use as fertilizer instead of chemicals.

Table 3 Indicators of well-being of sample farming families

Indicators of Well-being Sample Farming Families (Assumed Families)	Indicators of Well-being of Farming Families (according to the concept of Mr. Khamdueng Pasi -the Northeast Farming Scholar Leader)	Indicators of Well-being (Adapted from Office of National Economic and Social Development Board)
10 sample farming families: 1. Family A 2. Family B 3. Family C 4. Family D 5. Family E 6. Family F 7. Family G 8. Family H 9. Family I 10. Family J	1. Debt must decrease and finish (No debt) The families know how to manage finance by saving and using family labour to decrease expenses. They exchange farm products with other families, thus no purchases. They also prepare an account of income and expenditure. 2. Less work on the farm They grow several types of plants (kitchen, fruit, perennial) using integrated method, easy to manage because of few pests. Natural fertilizer is more used than chemical fertilizer the soil becomes fertile to grow plants. The cool shade from big trees help them work efficiently. Also, young family relatives give them a hand for less work. 3. Better soil Formerly, the soil was hard and salty because of chemical fertilizer use, but after using bio and natural fertilizer and soil improvement through growing plants such as bean, the soil proves better. 4. Existence of biodiversity A wide variety of plant and animal species exist. Integrated natural farming is derived from nature rehabilitation, resulting in balance and sustainability of environment. 5. Having nature or ecological system as helpers Banana, rubber, pomelo trees-all perennial plants give shade and moisture to kitchen plants to grow well. Dead leaves and branches, collected in piles and then watered, make soil soft and fertile. With this ecological improvement, food chain occurs and benefits humans and animals.	1. Good health (body and mind) All family members enjoy good health, physically and mentally, so they can work well on the farm. Farm products, free of chemicals, are consumed with no worry in the family. Grown-up trees provide cool shade for them against strong sunlight. With no debt, no gambling, they are happy. Also, working on the farm is good exercise for them. 2. Knowledge/ Training They gain knowledge from training on integrated farming methods by local farmer scholar leader. They exchange this knowledge with others in the community. They also seek further knowledge from media. They evaluate their potential, or by neighbours, or by other trainees. 3. Working life and livelihood Family members share work and plan it together for good benefits: joy and safety at work. They have freedom of work, realizing human needs-livelihood in terms of moderation and self-sufficiency. 4. Income and its distribution The income is from selling farm products (plants and animals). With integrated farming methods and sufficiency economy, their income increases and is used moderately and allotted when in need. An account of income and expenditure is also prepared. By employing family labour, they can save expenses, then deposit

Indicators of Well-being Sample Farming Families (Assumed Families)	Indicators of Well-being of Farming Families (according to the concept of Mr. Khamdueng Pasi –the Northeast Farming Scholar Leader)	Indicators of Well-being (Adapted from Office of National Economic and Social Development Board)
	6. Having life assurance and welfare for farmers and families By owning fertile land for farming with permanent job is a guarantee for life assurance and well-being. Also, the sale of farm products all year round brings enough income, a part to be saved for future needs. These good aspects make all family members happy. Their farm land is selected as a study site for interested people to witness certain growing methods yielding good results. 7. Having offspring or those who take over for sustainability The offspring get farming knowledge and experience from parents, who need young family labour to be called back from working elsewhere. All family members have joint-planning and always exchange information. 8. Being respectable to offspring (merit and gratitude) When parents are widely admired for their work and merit, their offspring feel grateful to them because of transferring farming knowledge to other villagers. The offspring respect them for good deeds. In return, they take interest in farming the same occupation as their parents. They are also proud of this career.	with the village bank. 5. Environment The quality of soil improves because of organic fertilizer use from compost of dead leaves, branches and animals' droppings, resulting in fertile soil for plants with biodiversity nature rehabilitation, balance of nature and better ecology. 6. Family life Good relationships with warmth and affection take place in the family. All help one another in activities, keep away from vices, especially gambling, but engage in exercise for good health and discipline. Their economic problem becomes less and less because of careful saving. 7. Good management The farmers know how to manage investment, labour, water usage in farming and existing resources to obtain the highest benefits. They also avoid using chemicals with their plants, realizing the danger to themselves and other people. They work on the farm with offspring, making them learn to work cooperatively and joyfully. Financial management proves valuable when they prepare an account of income and expenditure of the household for future plans.

สรุป

การศึกษาตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประสบการณ์ของครอบครัวเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจากการทำเกษตรแบบพึ่งพากันเอง ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตไม่แน่นอน มีหนี้สินเพิ่มขึ้น บางครอบครัวอพยพไปหางานทำต่างจังหวัดแต่คุณภาพชีวิตไม่ดีขึ้น ครอบครัวเกษตรกรได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการทำการเกษตรแบบผสมผสาน หลังจากได้เข้าร่วมฝึกอบรมและเรียนรู้จากผู้นำปราชญ์เกษตรกรชาวบ้าน ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข สามารถลดปัญหาหนี้สินและความยากจนได้ จากการวิเคราะห์ตัวแบบการจัดการพัฒนาที่สำคัญ 2 ประการคือ ตัวแบบของครอบครัวเกษตรกรที่มีการจัดการตนเองและครอบครัว (ตัวแบบของคน) ตัวแบบการจัดการพื้นที่การเกษตร การจัดการน้ำ การจัดการพืช/สัตว์ เลี้ยงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ตัวแบบของงาน) และหัวใจสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนของครอบครัวเกษตรกร คือ การวิเคราะห์ปัญหาของครอบครัวเกษตรกร การสรุปบทเรียน การเข้าร่วมอบรม การเกษตรแบบผสมผสานกับเครือข่ายผู้นำปราชญ์เกษตรกรชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว การทำบัญชีครัวเรือนหรือทำบัญชีการเงิน การออมและการเรียนรู้ การจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ครอบครัวเกษตรกรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชนชนบทมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ทศพร ศิริสัมพันธ์. 2556. ชุมชนเข้มแข็ง สังคมน่าอยู่ เศรษฐกิจยั่งยืน ด้วยงานวิจัย. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 1(2): 1-5.
- ประเวศ วะสี. 2549. พระเจ้าอยู่หัวกับรหัสพัฒนาใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. พิมพ์, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2540. เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรุงเทพฯ.